

„BUCĂTĂRIA” NAȘTERII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA CELEI DE-A DOUA JUMĂTĂȚI A SECOLULUI AL XIX-LEA

LUMINIȚA DUMĂNESCU

(Centrul de Studiere a Populației, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca)

În timp ce trăsăturile biologice de bază ale reproducerii umane s-au schimbat foarte puțin în ultimele două milenii, înțelegerea culturală și socială a acestei experiențe umane fundamentale a variat enorm. De la Philippe Ariès încoace, toată istoriografia a privit nașterea ca un act „riguros privat și feminin, chiar și atunci când este vorba de povestirea sau amintirea ei, temă mereu prezentă în conversația femeilor”¹. Faptul că acest act a depășit pe alocuri caracterul strict feminin îl demonstrează alți autori care citează manuale de obstetrică scrise de medici bărbați. Astfel, la 1781 apărea în Franța primul manual de obstetrică modernă, scris de doctorul Biraben spre folosința moașelor². O astfel de lucrare apăruse deja în Anglia la 1737, sub titlul *A midwife's companion*³. La 1747 se introdusese deja forcepsul în actul medical și sursele indică faptul că medicii și chirurgii se confruntau la acea dată cu o problemă redutabilă: cine trebuia salvat în caz de pericol: mama sau copilul? Vechile tratate stipulau că trebuia intervenit pentru a salva viața mamei, dar, în 1733, doctorii din Sorbona înclinau spre a salva viața fătului⁴. Pentru a doua jumătate a secolului al XVIII-lea astfel de scrieri se înmulțesc și este mai ușor pentru un cercetător avizat să găsească răspunsuri, altele decât cele tradiționale, la întrebarea *Cum a fost nașterea în trecut?*, iar în secolul al XIX-lea aceste scrieri devin de-a dreptul numeroase.

În societățile mai avansate studiile au demonstrat că în multe cazuri se trece la nașterea asistată, fie în spitale, fie la domiciliu. Către 1860, în Paris, doctorii asistau la 35% din nașteri – majoritatea în familii înstărite, 12% dintre femei

¹ Ph. Ariès, G. Duby (coord.), *Istoria vieții private. De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*, vol. VII, București, Editura Meridiane, 1997, p. 131.

² *L'Art des accouchements* (1781), apud François Lebrun, *La vie conjugale sous l'Ancien Regime*, Paris, Armand Colin, 1985, p. 111.

³ Vezi Valerie Fildes, *Wet nursing; A history from Antiquity to the Present*, Oxford: Basil Blackwell, 1988, p. 113.

⁴ Vezi François Lebrun, *op. cit.*, p. 111.

nășteau în spitale iar restul de 53% preferau încă moașele⁵. De altfel, se poate vorbi de o adevărată „luptă” pe terenul moșitului între sistemul tradițional bazat pe moașe, practice mai mult empirice ale medicinei, și adevărații obstetricieni, foarte greu acceptați în virtutea ideii că nașterea rămânea o afacere feminină în care bărbații nu aveau ce căuta.

În studiul de față am ales să ne oprim asupra a ceea ce am numit „*bucătăria*” *nașterii* la românii din Transilvania, înțelegând prin aceasta perioada sarcinii, cu prescripțiile și tabu-urile acesteia, apoi actul fiziologic al nașterii și implicațiile de natură medicală, precum și primele și cele mai elementare îngrijiri acordate nou-născutului imediat după naștere. Sursele de care ne folosim constau în cărți de învățătură pentru mame și pentru moașe, literatură memorialistică, din care am extras numeroase pasaje referitoare la subiect, lucrările de etnologie la care am raportat informația istorică și articolele de educație din reviste. Spre deosebire de avansul cunoștințelor de obstetrică înregistrat în Europa încă de la începutul secolului al XVIII-lea, în spațiul românesc sarcina, nașterea, tabu-urile asociate acestor momente din viața femeii, ca și îngrijirea copilului în primii săi ani de viață se regăsesc printre practicile secolului al XIX-lea care au presupus transmiterea cunoștințelor din gură în gură, de la mamă la fiică, un fel de învățătură deprinsă mai degrabă în familie decât din cărțile de medicină sau de sfaturi.

Venirea pe lume

Una dintre ideile esențiale asociate nașterii, ca subiect istoric, ține de raportarea acestui proces prin excelență la sexul feminin. Nașterea, ca să folosim o expresie devenită de multă vreme un clișeu, este o afacere prin excelență feminină! Istoricii, antropologii, psihologii sociali, etnologii au subliniat cu toții aceeași idee.

Pentru secolele anterioare, tradițiile orale ale Europei oferă o bogăție de mituri, credințe și practici legate de acest eveniment: nașterea unui copil. În general, s-a impus credința că cei mici vin din lumea de dincolo, „de aiurea”, o lume în general sinonimă cu tărâmul strămoșilor și rezervor de fecunditate al celor vii, de unde sunt chemați și ajung în lumea noastră. Cele două lumi apar ca fiind separate de o întindere de ape, „de unde se pescuiesc sufletele sub controlul unei redutabile divinități feminine; apa constituie spațiul de mediere prin care comunică cele două lumi bine despărțite”⁶.

Cum se petrecea însă nașterea la românii din Ardeal în a doua jumătate a secolului al XIX-lea? Pentru că acum, în secolul al XXI-lea, răspunsurile la această

⁵ Vezi Priscilla Robertson, *The home as a nest*, în L. DeMause, *The history of childhood*, New York, 1974, p. 408. Autoarea folosește multe surse inedite – jurnale, scrisori – dar și o serie de lucrări contemporane epocii pe care o studiază. În cazul de mai sus a citat *L’emancipation de la Femme*, scrisă de Jeanne Daubié în 1871.

⁶ *Între barză și varză: miturile europene ale nașterii* în Marianne Mesnil, Assia Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*, București, Editura Paideia, 1997, p. 73–93.

întrebare sunt mai complicate și mai diverse, în funcție de procedeele fizice sau medicale implicate (suntem în epoca pruncilor în eprubetă, a însemințării artificiale, a clonelor). Există o serie de lucrări de etnologie și folclor care analizează în detaliu acest subiect⁷ și care ne-ar putea conduce către lumea ethosului țăranesc din Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Coroborate cu informațiile din sursele detaliate mai sus, datele de pe teren pot constitui o veritabilă mină de aur pentru istoricul aflat în căutarea unor răspunsuri la întrebări „tabu” precum cele legate de naștere.

Considerăm de prisos să ne oprim asupra actului sau semnificațiilor concepției, cu atât mai mult cu cât datele pe care le-am identificat în sursele noastre nu diferă cu nimic de cele valorificate de istoricul Toader Nicoară⁸, chiar dacă, din punct de vedere cronologic ne situăm cu un secol mai târziu. Viața a continuat să rămână „darul lui Dumnezeu” chiar dacă, se știa, concepția implica unirea carnală a bărbatului cu femeia. Am arătat în *Transilvania copiilor* că, în cazurile „fetelor greșite”, copilul rezultat era văzut mai puțin ca „darul lui Dumnezeu” și mai degrabă ca simbolul păcatului⁹. Așadar, lucrurile, chiar și cele mai intime, precum conceperea și nașterea unui copil, puteau avea diverse interpretări, mai ales în lumea rurală, judecate fiind după coduri de comportament și onoare care încă mai pot fi întâlnite în zilele noastre în societățile rurale cele mai tradiționale.

Între intervalul cu care operează cartea lui Toader Nicoară și cel în care se derulează studiul de față se constată dăinuirea unor permanențe în legătură cu simbolurile asociate nașterii. La fel ca la 1800, la 1900 nașterea ținea mai degrabă de miracol decât de natural, tot așa cum și condiția maternității a rămas una tragică: femeia trebuia să nască în chinuri, „pedeapsa biblică dată Evei pentru păcatul originar”¹⁰. O altă remanență a secolului trecut constă în implicarea moașelor tradiționale, empirice, care preiau prin inițiere și nu prin învățare tehnicile de asistare a gravidei și apoi a leuzei. Deși în perioada la care ne referim există și funcționează școli de moașe¹¹, societatea rurală se împotrivește din răspuțeri ideii de a trimite tinerele femei la școlarizare și apelează în continuare la ajutorul moașelor bătrâne, „moașe mari”, ale căror intervenții se mărgineau adesea la spălatul copilului și tăiatul buricului. Chiar dacă se ofereau condiții pentru urmarea cursurilor școlilor de moașe, comunitățile rămăneau reticente și tributare vechilor practici. Alexandru Vaida Voevod descrie un astfel de episod în memoriile sale.

⁷ Cea mai cunoscută rămâne, fără îndoială, cartea lui Simion Florea Marian, *Nașterea la români*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1995.

⁸ Vezi credințele referitoare la concepție în Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 135–144.

⁹ Vezi Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni. 1850–1910*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2007, p. 158–159.

¹⁰ Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 137.

¹¹ La 1873 se deschisese prima astfel de școală la Sibiu, urmată de altele la Turda și la Cluj. Vezi Gheorghe Brătescu, *Istoria medicinei românești*, București, 1972, p. 168.

Când la Cluj urma să se desfășoare un curs de candidate de moașe de trei luni, la capătul căreia cursantele ar fi primit diplomă și un post de moașă comunală, curs la care guvernul oferea gratuitate și 20 de florini bani de buzunar pentru cele care ar fi dorit să îl urmeze, notabilitățile comunale din Olpret, cu Vaida Voevod în frunte, se decid să trimită și din sat pe cineva. Dar fiindcă cele două moașe mari erau prea bătrâne pentru a fi acceptate la curs și fiindcă „nepoatele” – cele care născuseră asistate de acestea – se solidarizaseră în jurul lor, toată acțiunea a fost în zadar. Deși s-a găsit o tânără dornică de învățătură și al cărei bărbat acceptase inițiativa, totuși, aceasta a eșuat lamentabil pentru că întreaga comunitate feminină a satului se grupase în jurul celor două moașe mari, în formă de gratitudine față de serviciile aduse comunității ani în șir¹².

Gravida purta în societatea tradițională mai multe nume: femeia „îngreunată”, „îngrecată”, „borțoasă”, „femeia binecuvântată”; cărțile de sfaturi o învățau să-și calculeze astfel data nașterii: „ziua când ar fi fost să fie cel dintâi period, care nu s-a întâmplat, o socotește cu trei luni înapoi și data aceasta o punem peste un an”¹³. Am arătat în *Transilvania copiilor* cum în comunitatea mănăstureană, ca și în alte comunități rurale investigate în arealul transilvănean, trecea un interval de peste un an între căsătorie și nașterea primului copil, atunci când nu se întâmpla ca femeia să fi fost însărcinată înaintea oficierii actului religios. Această perioadă de timp a fost explicată de către istorici ca necesitate de sudare a cuplului, de acomodare a celor doi parteneri, ceea ce implică în mod automat anumite cunoștințe despre procesele fiziologice asociate actului reproducerii umane, ca și folosirea anumitor măsuri contraceptive – ierburi sau spălături – care să împiedice fecundarea ovulului.

Această practică este condamnată de către societate și se operează o diferențiere a categoriilor sociale pornind tocmai de la atitudinea în fața ideii de a avea copii. Conform fostului prefect de Baia (Suceava) și inițiator al revistei *Șezătoarea*, dacă în târguri și orașe se manifestă teama de a avea copii, în lumea satelor, dimpotrivă, pentru tinerii însurăței venirea pe lume a unui copil aduce bucurie și integrează cuplul în comunitate¹⁴. Potrivit lui Artur Gorovei, el însuși exponent al unei categorii culte (era fiu de avocat, și, la rândul lui, de formație magistrat), „dintr-o mie de fete care se mărită cu greu s-ar găsi una care să dorească a avea un copil”¹⁵. Desigur, aserțiunea lui Gorovei este mai mult decât interpretabilă; dincolo de faptul că natalitatea scade ușor spre 1910, este lipsită de susținere această afirmație atâta vreme cât ea nu poate fi verificată cu niciun fel de surse. Ea poate fi doar rodul unui discurs moralizator în lipsa unor date certe (precum chestionarele care să cuprindă o astfel de întrebare adresată populației

¹² Vezi Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 223-225.

¹³ Victor Lazăr, *Îngrijirea copilului mic până la înțarcare. Sfaturi pentru mame*, 1928. Autorul face referire la ultima jumătate a secolului trecut.

¹⁴ Vezi Artur Gorovei, *Datinile noastre la naștere*, București, 1908.

¹⁵ *Ibidem*, p. 9.

feminine), și ne mărginim doar să o constatăm, fără a ne strădui să îi aflăm originile, foarte puțin probabil științifice.

Semnele sarcinii

Și totuși, la un moment dat, în viața femeii și implicit a familiei intervine sarcina. Cum era percepută această stare, care erau simptomele specifice după care o femeie știa că este gravidă sau că i se apropie sorocul? Care era atitudinea față de gravidă?

În afara cărților de sfaturi nu am întâlnit mențiuni care să ateste că întreruperea menstruației ar fi fost asociată de femei cu starea de graviditate. Chiar și în manualele pentru moașe întreruperea ciclului menstrual nu este considerată un semn sigur al sarcinii, întrucât „deși firea (termen folosit pentru a desemna menstruația) se oprește la multe femei însărcinate, totuși la altele mai urmează încă câțva timp, acestea se întâmplă mai adese în lunile cele dintâi ale sarcinii, mai rar până la mijlocul ei și foarte rar până la facere. Pe lângă acestea este de însemnat că firea lipsește și la oarecare femei bolnave, fără a fi îngreunate”¹⁶. În schimb, femeia asociază starea de graviditate cu anumite semne, vise sau reacții fiziologice (scărbă față de unele mâncăruri, poftă față de altele). Chiar și în societatea mai cultă se manifestă aceleași caracteristici. În *Ionel* aflăm că soția lui Grigore Borgovanu a avut un vis în care o vedenie albă, asociată unui înger, s-a coborât din cer și a cerut voie să culeagă o floare din grădină. În schimbul florii vedenia a promis că peste opt luni va aduce „de la noi, din cer, un îngerăș cu dulci lumine...”¹⁷. Vedenia a apărut, conform scriitorului, la patru săptămâni de la căsătorie, prin septembrie, vestind nașterea unui copil ce avea să se întâmple în luna mai.

Însă schimbările care prevesteau venirea pe lume a unui copil erau pe larg expuse în manualele pentru moașe. Un astfel de manual, amintit mai sus, despre a cărui circulație în Transilvania nu avem încă date certe, arată că printre schimbările sigure care indică sarcina se numără „creșterea treptată în sus a matcei și a pântecului și creșterea țâțelor și a floarei dimprejurul lor”¹⁸. Însă cel mai evident semn al sarcinii, conform aceluiași manual, este simțirea mișcărilor pruncului, lucru ce se produce, de regulă, la patru luni și jumătate, în cazul unei sarcini normale. Însă manualul recomandă ca moașele să aștepte până în luna a cincea a sarcinii pentru a da un verdict sigur și chiar și când toate semnele sigure sunt evidente, moașa e sfătuită să aștepte părerea mamoșului (a se vedea diferența care se face între moașa empirică, neinstruită, și mamoș, echivalentul obstetricianului de

¹⁶ Atanasie Fătul, *Manual pentru învățătura moașelor*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1852, p. 3.

¹⁷ Vasile Grigore Borgovanu, *Ionel. Principii morale și creștinești de educație*, Cartea 1, Sibiu, Tipografia Iosif Marschall, 1904, p. 44.

¹⁸ Atanasie Fătul, *op. cit.*, p. 34.

azi, cel care a fost instruit la școli speciale de medicină), „fiindcă cunoștința semnelor îngreunării și deosăbirea ei de boalele cu care să asemănă este foarte grea, chiar și pentru cel mai iscusit mamoș”¹⁹.

În ceea ce privește durata sarcinii, manualul precizează că de la zămislire și până la naștere trec „280 de zile, adică 10 luni lunatice, câte 28 de zile una sau nouă luni și șapte zile după soare (după călindar) și născarea urmează obișnuit în ziua aceea în care femeia ar fi venit la fire dacă n-ar fi fostu îngreunată”²⁰. Atanasie Fătu le învață pe femei și cum ar trebui să numere aceste 280 de zile. În primul rând, spune el, cel mai bine este dacă femeia „a însemnat ziua în care a purces îngreunată” și atunci socotește de la acea zi 280 de zile. „Dară fiindcă puține femei au acest dar deosebit de a ști acuratu minutul în care au purcesu îngreunate, apoi din oara zămislirea foarte rară să va putea lămuri timpul nașterii”. Însă dacă o femeie „ține totdeauna regulat la fire atuncea ea va numera de la a patrusprezecea zi după ce s-au curățitu de rândueala ei cea mai de urmă 280 de zile până la facere”. În acest din urmă fel, se arată în manual, femeia se poate înșela cu opt sau paisprezece zile, întrucât zămislirea s-a putut produce numai după ce zilele de menstruație au trecut. În fine, dacă nici una dintre aceste modalități de calculare a datei probabile a nașterii nu poate fi folosită, atunci femeia trebuie să fie atentă când va simți primele mișcări ale copilului în pânțe și apoi să socotească încă patru luni și jumătate și să aștepte nașterea. Se putea întâmpla, însă, ca socotelile să se încurce și lucrurile să nu se petreacă întocmai ca la carte! Ne amintim aici de revolta lui Ion al Glanetașului: „Afurisită muiere!... Știe că-i sosește ceasul și vine să fete pe câmp! Bată-i Dumnezeu socotelile ei de toantă!”²¹.

Desigur, citind toate aceste prescripții, trebuie avută permanent în minte concluzia la care a ajuns Georges Dumézil după treizeci de ani de cercetări: o ideologie nu este însoțită în mod necesar în viața reală a unei societăți; altfel spus, o societate poate exprima prin intermediul textelor pe care ni le dă prescripții despre modul de comportament, de pildă, fără ca acele maniere să fie cu adevărat respectate în practică în acea societate²².

Nu avem de unde să știm, din păcate, maniera în care femeile din Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea își țineau socoteala sarcinii. Cele câteva însemnări pe care le avem la îndemână nu ne îngăduie tragerea unei concluzii valabile pentru întreg spațiul și pentru o întreagă epocă, tot așa cum nici cazurile de nașteri accidentale (în sensul de petrecute la câmp, pe drum, la moară, în orice caz în locuri nepotrivite pentru un astfel de eveniment) nu ne permit să afirmăm că femeile erau străine de aceste modalități de calculare și estimare a datei aproximative a nașterii.

¹⁹ *Ibidem*, p. 36.

²⁰ *Ibidem*, p. 37.

²¹ Liviu Rebreanu, *Ion*, în *Romane*, Vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 301.

²² Vezi Georges Dumézil, *Mythe et épopées*, vol. 1, Paris, Gallimard, 1968.

Atitudinea asociată stării de graviditate

Cercetările de până acum au arătat că atunci când intră în „stare binecuvântată” femeia face obiectul unei tratații speciale din partea comunității și a familiei. S-a transmis ideea că femeia gravidă trebuie protejată de diversele forțe negative aflate în imediata sa apropiere, precizându-se un adevărat cod de prescripții în legătură cu ce are și ce nu are voie să facă gravida. Deochiul este principalul pericol care o pândește pe cea aflată în această stare fiziologică și mijloacele de combatere a acestuia sunt multiple. Ele țin mai mult de domeniul etnologiei și, cum nu am nici capacitatea necesară de analiză nici obiectivul precis de a pune în valoare acest subiect, nu voi insista asupra lui. Însă doresc să menționez că deochiul și descântatul de deochi sunt elemente întâlnite în legătură cu credințele asociate stării de graviditate.

Pe lângă fenomenele supranaturale – cele mai de temut dat fiind faptul că, neștiute fiind căile de producere, la fel de neștiute erau și remediile – mentalitatea populară a asociat gravidei un cod de comportament specific. Astfel, femeia gravidă, de îndată ce a luat la cunoștință despre „starea binecuvântată” în care se află, trebuie să se îngrijească mai mult de sine, „să se miște, să se plimbe și să fie totdeauna la aer curat”²³. Trebuie să aibă grijă să nu răcească, să poarte haine ușoare și largi ca să poată respira cât mai lesne. Bărbații trebuie să înțeleagă că soțiile lor „trec în timpul sarcinii prin schimbări mari, nu numai trupești ci și sufletești, de aceea purtarea lor față de ele trebuie să fie cât mai îngăduitoare”²⁴. De asemenea, trebuie să își schimbe alimentația, să renunțe la grăsimi („cârnați, șuncă, alte mâncăruri afumate tare, sărate și pipărate, care-s greu de mistuit”) și să mănânce, în schimb, mai multe legume, „mazere, fasole verde și ale verdețuri în afară de macriș... mâncăruri făinoase, lapte, mâncăruri cu lapte și ouă, fructe bine coapte”²⁵. În alte surse se recomandă ca „mâncarea gravidei să fie cu măsură, nici foame să nu rabde da nici stomacul să nu-și încarce prea tare... căci stomacul apasă prea mult în jos”²⁶. Sunt recomandate mâncărurile amestecate de carne și legume, mai ales morcovi, mazăre crudă, multe fructe, „căci regulează scaunul”, lapte, brânză nedospită, apă curată. Însă, după cum spune mama Borgovanului (pe care, nu știm exact din ce motive, acesta o prezintă în *Ionel* mai cultă și mai înțeleaptă decât în amintirile despre copilăria din Prundul Bârgăului!), femeia trebuie să se ferească de cele ce îi vor spune unele femei din sat, mai ales să se ferească a mânca cât pentru doi, pentru că „copilul în luna a doua nu e mai mare decât un ou de porumbel și până spre sfârșitul lunii a patra creșterea e atât de neînsemnată încât mama nu-i simte deloc greutatea”²⁷. Aceste cuvinte par prea pretențioase pentru a fi

²³ Sfaturi date de către soacră soției lui Vasile Grigore Borgovanu. Vezi Vasile Grigore Borgovanu, *op. cit.*, p. 49.

²⁴ Victor Lazăr, *op. cit.*, p. 8.

²⁵ *Ibidem*, p. 51.

²⁶ Victor Lazăr, *op. cit.*, p. 5.

²⁷ *Ibidem*.

puse în gura unei femei de la țară, pe care chiar fiul ei și autorul cărții de învățăături ne-o arată cu totul altfel în alt loc²⁸, însă ele relevă un fenomen cât se poate de real: populația cu o brumă de cultură, învățătorii, preoții instruiți la seminarii, dascălii, cei care au acces la carte, încearcă să se diferențieze de restul poporului, de gloata neștiutoare care încearcă menținerea comunității în cadrele tradiționale, opunându-se mijloacelor moderne.

Atât din scrierile lui Borgovanu, cât și ale altor memorialiști care au abordat subiectul, reiese că atât de înrădăcinate erau aceste credințe asociate gravidității și nașterii încât elementele de noutate, precum renunțarea la înfășatul strâns al corpului copilului sau a picioarelor mamei imediat după naștere erau percepute ca amenințări la adresa acestei ordini tradiționale. Și, oricât de infatuat sau încrezut ar fi fost Borgovanul (portretizat astfel de I.L. Caragiale în *Un pedagog de școală nouă*), diferențierile cu care operează între lumea cultă din care face parte și marea comunitate a satului, tributară tradițiilor, par să fi existat cu adevărat. Explicația poate să rezide și în forța cu care modernismul, al cărui adept convins se declară autorul nostru, combate tot ceea ce consideră vechi și perimat, să fie deci un simplu discurs și nimic mai mult. Însă remanența unor astfel de obiceiuri până în zilele noastre mă îndeamnă să cred că această diferențiere a existat cu adevărat și că elementele de noutate din obstetrica modernă au pătruns cu greu, mai ales la sate. În Vechiul Regat, spre exemplu, rapoartele medicale nici nu amintesc medicii; de cele mai multe ori preoții sunt primii care află despre naștere, din gura moașei care merge după apă sfințită și busuioc cu care stropește așternutul lăuzei și camera în care a avut loc nașterea.

Este foarte interesant rolul preotului, așa cum l-au trasat rapoartele medicale, în derularea procesului nașterii. Fiindcă el este personajul aflat în imediata apropiere a țăranului, intervenind în viața fiecărei familii în diverse ocazii, medicii îi recomandă acestuia să vorbească gravidei despre igiena corporală în timpul sarcinii și la naștere. Ideal ar fi ca acesta să intre în casa gravidei înainte de naștere, să citească „rugăciunea de ușurare” și să insiste ca femeia să nască în așternuturi curate. Mai ales, spun rapoartele medicale, preotul trebuie să îi vorbească viitoarei mame despre importanța spălării organelor genitale înainte de naștere, iar moașei despre importanța sterilizării instrumentarului cu care se operează tăierea buricului²⁹.

Una dintre temerile cu care se confruntau tinerele gravide era aceea de a nu pierde sarcina. Muzeul Țăranului Român din București păstrează un costum de femeie, din zona Pădurenilor, un *costum de pădureancă cu chei pe chici*, chei al căror rol închipuit era acela de a păstra sarcina.

²⁸ Este vorba despre lucrarea memorialistică *Amintiri din copilărie*. (*Școala primară, românească și nemțească, Preparandia și Gimnaziul*), 1859–1873, București-Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1907.

²⁹ Vezi Constantin Bărbulescu, *Imaginarul corpului uman. Între cultura țărănească și cultura savantă (secolele XIX–XX)*, București, Editura Paideia, 2005.

Actul nașterii și credințele asociate acestuia

Au trecut cele 280 de zile și femeia trebuie să nască. Cum se petrecea, deci, venirea pe lume? Din sursele folosite reiese că nașterea asistată în spitale se petrecea extrem de rar și numai în cazuri de forță majoră (de exemplu, fetele necăsătorite rămase gravide alegeau spitalul ca loc de naștere pentru a scăpa de rușine și de gura lumii). Prin urmare, femeile din Transilvania continuau să nască acasă, în intimitatea propriului cămin și ajutate de rude, vecine sau de moașă, atunci când un asemenea personaj era disponibil. Din nou, scrierile etnografice tratează în detaliu acest eveniment, adesea înfrumusețându-l, și nu voi intra în amănunte de acest tip. Sursele pe care le-am folosit atestă că, în general, nu se făceau pregătiri speciale pentru naștere. O odaie curată, câteva așternuturi (chiar paie, pe alocuri), apă caldă și cârpe pentru spălat mama și copilul, apă pentru botez în eventualitatea unei nașteri cu probleme, aceste elemente par să facă parte dintr-un inventar minimal necesar în ceasul nașterii. În secolul anterior celui pe care îl analizăm se pare că femeia „la ziua nașterii ei ea este vorbită cu vreo prietenă încrezută sau vreo stearpă a-i fi moașă, care înștiințată, ziua, noaptea, aleargă cu mama soacră, celei în chinuri ajută”³⁰. La vremea la care facem referire, în funcție de categoria socială din care făcea parte, familia nou-născutului apela la medic sau la moașa satului. Alexandru Vaida Voevod, exponentul unei categorii sociale mai înstărite și în mod cert cultivate, el însuși medic la vremea respectivă, povestește că nașterea primului său copil s-a petrecut la Karlsbad, în compania unui medic obstetrician („acușerul Dr. Munk”) și a unei moașe adusă special de către acesta³¹. Însă același Vaida Voevod deplânge condițiile improprii în care se derula nașterea la țară, faptul că femeile nu apelau niciodată la medic, ci numai la „moașa mare” și că, din cauza condițiilor neigienice în care se petrecea procesul nașterii, existau „destule cazuri de colpitate, metrite și alte inconveniente din bartolinite (proceduri manuale efectuate pentru a provoca sau a grăbi nașterea), consecințe de pe urma nașterilor”. Cum întreaga familie a autorului trecuse de mai multe ori prin experiența tristă a morții mamei în timpul nașterii sau la câteva ore după naștere (bunica și mama lui Vaida Voevod au murit ambele de febră puerperală), Vaida Voevod desfășoară pe toată perioada practicii la țară o campanie de convingere a femeilor să-și pregătească pentru naștere „un așternut curat, înlocuind paiele vechi și rufăria zdrențuită murdară ce se folosea pentru naștere, cu cea mai frumoasă rufărie curată de care dispuneau. În privința aceasta curând mi-am dat seama că eram de singur și de izolat. Prejudicata, aliată cu experiența și superstiția, cimentată prin ignoranță, rezistau argumentelor mele”³².

³⁰ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Mehădiei și a Băilor Herculane. Povești moșești școlare românești. Varia*. Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 160.

³¹ Vezi Alexandru Vaida Voevod, *op. cit.*, p. 106.

³² *Ibidem*, p. 223.

Situația descrisă mai sus este surprinsă pe viu la nivelul unui singur sat, însă nu există surse care să demonstreze că aceasta era o situație particulară. Există însă și suficiente relatări care atestă starea de neliniște și incertitudine premergătoare momentului nașterii. Astfel, în mare parte a Transilvaniei, femeile îngreunate care știu că se apropie ceasul nașterii nu se mai îndepărtează prea mult de casă, „iar când se apropie durerile nașterii [femeia] începe a pregăti toate cele trebuincioase pentru copil, precum și patul în care are să petreacă tot timpul cât va fi bolnavă (a se remarca asocierea nașterii cu starea de boală), iar bărbatul e cel dintâi care aleargă după moașă”³³. Rolul acesteia, în prima fază, este de a se asigura că are la îndemână instrumentele necesare nașterii, mai ales dacă aceasta se arată a fi una cu probleme. Surprinde natura acestui inventar, prezent atât lângă patul gravidei, cât și în proximitatea acestuia: o țeavă, „ca să-i poată inspira aer pe grumaz”, o furcă de tors, un topor și o măciucă, pentru a stabili traseul noului născut, o pușcă cu care bărbatul trage peste casă dacă nașterea e grea și de durată³⁴, sau două topoare pe care bărbatul le înfige cruciș într-unul din stâlpii casei³⁵. Așadar, instrumente care erau legate mai mult de destinul și viitorul celui care se năștea decât de actul medical în sine. Se credea că dacă moașa e pricepută, nașterea se termina repede. Pricepută însemna să știe cum să ascundă faptul că cutare femeie naște; se credea că, dacă se află despre iminența nașterii, atunci femeia se va chinui. De asemenea, moașa cunoștea anumite tehnici care să reducă durerile și să ușureze expulzarea: consumarea unor băuturi, îngenunchatul, atârnatul de grindă. În mod evident, unele procedau la extragerea copilului din canalul nașterii dacă era cazul, lucru atestat de memoriile lui Vaida Voevod, care deplânge numărul mare de cazuri de îmbolnăviri și chiar decese puse pe seama acestor proceduri incorect executate.

Unele surse atestă participarea directă a bărbatului, deși majoritatea lor indică absența acestuia, fie din cauză că femeia sau femeile implicate în actul nașterii nu suportă în preajma lor vreo figură masculină, fie din cauza timidității și a „milosteniei” cu care se aprecia că sunt înzestrați bărbații. În *Ion*, în timp ce femeia se chinuia să nască „bărbații continuau să secere înainte”³⁶. *Relatări* directe ale țăranilor din părțile Oraviței atestă că bărbatul asista la naștere dacă se întâmpla să fie prin preajmă și că unele femei nu puteau naște dacă soții lor nu erau de față³⁷. Aceeași sursă indică faptul că și ceilalți copii erau acceptați uneori pentru scurtă vreme în camera de naștere deși, în general, se evita acest lucru. Alexandru Vaida Voevod povestește pe scurt că la nașterea primului copil, acea naștere petrecută în prezența unui obstetrician la Karlsbad, a asistat și a ajutat la naștere³⁸. Autorul este mai generos în detalii atunci când vine vorba de nașterea celui de al doilea copil: aceasta se petrecea la un an și opt luni după prima naștere; ca lucrurile să meargă

³³ Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 41.

³⁴ Simion Florea Marian, apud *Călimdarul Poporului pe anul comun 1889*, an IV, Sibiu, p. 73.

³⁵ *Ibidem*, p. 41.

³⁶ Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 301.

³⁷ Vezi A. Iana, *Credințe la nașteri din părțile Oraviței*, în „Familia”, nr. 41, an XXV, 1889, p. 483.

³⁸ Alexandru Vaida Voevod, *op. cit.*, p. 106.

bine, „să fim mai aproape de un medic specialist și de farmacie”, familia s-a stabilit la Brașov, la părinții Lencicăi, familia Popovici. Povestește că au angajat devreme moașa, pe Frau Stössl, ca și medicul, un apropiat al familiei, Dr. Baiulescu. „S-au procurat și sterilizat prin fierbere toate vasele necesare, s-a pregătit rufăria etc. La primele semne de munci eram la datorie cu toții... Soluție de comprimat coroziv într-un lighean, alcool absolut într-altul, ca la Clinica Chrobak. Cearceafuri și ștergere destule. Eu țineam mâinile lui Lencica, Dr. Baiulescu scutea, *lege artis*, perineul”³⁹. Se poate vedea, așadar, că la 1904, în cazul anumitor persoane, se folosea tehnica inciziei perineului pentru a evita ruptura acestuia și neplăcerile ulterioare. Nu am găsit date care să ateste folosirea acestui procedeu de către moașele de sat.

În povestirea educativă a lui Vasile Borgovanul, episodul nașterii se derulează și se situează cumva între nașterea specific țărănească și nașterea burgheză. El își amintește că „ceasul așteptat a sosit cu nădejde și cu frică”⁴⁰. Apoi, când „durerile neobicinuite de șele” s-au intensificat, soțul a trimis după mama lui, care „venind repede trimise îndată după moașă și după soacră-mea. Iar noi am rânduit odăea cea mai mare și mai luminoasă... am trimis pe servitori, să nu se facă nici un zgomot... să fie cea mai deplină liniște. În pridvor veniră tata și socrul meu care așteptară acolo fără să se miște și fără să fie observați de lăuză”⁴¹. Moașa ipostaziată de Borgovanul, spre deosebire de moașele ignorante și murdare descrise de Vaida Voevod, era „curată și veselă ca o porumbiță”⁴². Aceasta a ajutat-o pe femeie să se întindă pe pat, să se dezbrace și a încercat să o liniștească. Apoi, „durerile începură din nou și cu mai multă iuțelă. Răsufletul bolnavei era sacadat; ochii și fața i se aprinseseră mai tare și pielea i se acoperi de sudori”. Trăvialul este descris cu putere, țipetele femeii străbat pereții și se aud în pridvor, în curte, în vecini. Nu mai trece mult și „în mijlocul acestei furtune... un sgârciu puternic a pântecelui și scurgerea apei... vestiră că copilul poate să vină în orice clipă”⁴³. Până atunci prezent cu explicații științifice lângă patul soției sale, la momentul ruperii apei soțul este rugat de către moașă să părăsească încăperea. Acesta se conformează și așteaptă afară, însoțindu-și așteptarea cu rugăciunile *Tatăl nostru*, *Născătoare de Dumnezeu* și *Miluieste-mă Dumnezeule!*

Se observă în aceste pasaje starea intermediară ce traversează lumea țărănească, cu condiții de naștere considerate neigienice, de-a dreptul periculoase, și lumea burgheză, unde nașterea, deși se desfășoară acasă, beneficiază de prezența unui obstetrician. În lumea mic burgheză a satului românesc lucrurile nu sunt atât de înapoiate ca în rândul țăranilor obișnuiți, pe seama cărora literatura pune atâtea neajunsuri, și nici atât de avansate precum în cazul celorlați. Borgovanul,

³⁹ *Ibidem*, p. 114.

⁴⁰ Vasile Grigore Borgovanu, *op. cit.*, p. 4.

⁴¹ *Ibidem*, p. 5.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 6.

exponentul acestei categorii de mijloc, nu aduce medic obstetrician, însă moașa lui e curată și pricepută, chiar cultă, după limbaj; asistă la naștere și își îndeamnă soția să reziste tentațiilor de a țipa, avertizând că cele mai noi cărți consideră că aceste țipete ar crea o atmosferă neprielnică, chiar înspăimântătoare, pentru cel care urmează să se nască dar, în același timp, este convins că rugăciunile sale vor ușura durerile soției și nașterea se va produce degrabă.

O monografie-manuscris a localității Sângeorz-Băi atestă că înainte de a se înființa în comună Casa de Nașteri, cu asistentă medicală și cu moașă calificată, „țărancele nășteau în casa lor, asistate de o femeie mai pricepută, fără o îngrijire mai specială din punct de vedere sanitaro-igienic”⁴⁴. Manuscrisul identifică două categorii de moașe: moașa care asistă la naștere și „moașa de coșarcă”, care are datoria „de a duce zilnic mâncare și țuică” lehuzei, din partea nașei⁴⁵. Din literatura lui Rebreanu extragem același fapt, care pare să fie universal valabil: „*Ca mai toate bătrânele de la sate Zenobia se pricepea la moșit fără să-l fi învățat (s.n.)*”⁴⁶.

Primele îngrijiri acordate copilului

După nașterea copilului, moașa taie buricul și îndepărtează placenta. În legătură cu primul subiect – tăierea buricului – literatura medicală de secol XIX și început de secol XX a combătut cu fermitate așa-zisele practici păgâne prin care copilul era separat de mamă. Alăturat altor elemente de igienă și comportament social neadecvat, discursul medical despre lumea rurală îl transformă pe țăran într-un sălbatic, o imagine total diferită de cea conturată de folcloristică⁴⁷. În sud se obișnuia ca buricul să fie legat cu un fir de păr, fie al moașei, fie al mamei⁴⁸. Un manual destinat educării mamei în privința creșterii copiilor, apărut ceva mai târziu față de perioada la care ne raportăm, recomandă folosirea foarfecelor și a două fire de ață rezistentă, cu care să fie tăiat „ștreangul buricului” și legat buricul copilului la 5-10 minute după naștere, „când nu se mai simt bătăi în el căci copilul câștigă astfel vreo 80 de grame de sânge. Legătura e făcută la 6 cm de buric cu firele ce s-au fiert apoi e tăiat cu foarfecele și se pansează cu spirt sau alt desinfectant pentru a trata tetanosul (fălcarița)”⁴⁹. Moașa Borgovenilor legă cordonul buricului cu el însuși, adică îi făcu un nod, apoi „îi preseră cordonul buricului, remas legat cu praf de scrobeală, îl înfășură într-o bucată de pânză fină și îl înțepeni pe marginea

⁴⁴ Aurel Millea, *Monografia orașului Sângeorz-Băi*, Mss. păstrat la Direcția Județeană Bistrița a Arhivelor Statului, Fond col. Emil Precum, dosar 316, fila 7.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 8.

⁴⁶ Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 310.

⁴⁷ Pentru exemplificări și interpretări vezi Constantin Bărbulescu, *op. cit.*, și Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005.

⁴⁸ Vezi Constantin Bărbulescu, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁹ Dr. George Bardelly, *Cum să ne îngrijim copiii*, București, Cartea Românească, 1924, p. 21.

pântecelui”⁵⁰. Zenobia lui Rebreanu taie buricul copilului norei sale cu briceagul: „Dați-mi un briceag că n-am cu ce tăia buricul copilului!... Smulse custura Glanetașului și se întoarse grăbită sub măr”⁵¹.

Cât despre placentă, aceasta este îngropată la rădăcina unui copac sau la stâlpul casei, acordându-i-se o importanță deosebită în imagologia țărănească. În Sângeorz moașa ducea la preot o cană cu apă în care pusese un mănunchi de busuioc pentru ca acesta să facă aghiazmă. Cu această aghiazmă se stropea peste patul lehuzei iar apoi, în același vas, era pus „locul” copilului; tatălui îi revenea sarcina de a îngropa acest vas în grădina casei⁵².

Manualele destinate mamelor recomandau ca, îndată ce a fost despărțit de mamă, copilul să fie „scăldat și spălat cu un burete curat sau cu o cârpă moale, curată”⁵³. Apoi mama este lăsată în grija moașei, care o curăță și îi oferă ce are la îndemână pentru întremare, după care femeia este lăsată să se odihnească câteva zile. Abia după 12 ore copilul era pus să sugă la sânul mamei și se știa că primul lapte „îi curăță mațele de aceea e greșit a amâna alăptarea mai mult timp”⁵⁴.

În practică, se obișnuia că atunci când copilul a venit pe lume după o naștere grea și se găsea într-o stare de nădușeală „de pare că e mort, atunci se cufundă în apă rece, se svântură de câteva ori, ținându-se cu capul în jos pe mâinile moașei, ca să se scurgă apa ce ar avea-o în gât și la plămâni; i se însuflă aer în plămâni, i se gădilă gâtulejul, se pune într-o bae caldă și i se freacă spinarea și pieptul. Orice alte spălături (cu rachiu sau cu vin amestecat cu apă) a copilașului să se înlăture”⁵⁵.

Concluzii

Societatea românească a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea continua să considere viața drept „darul lui Dumnezeu”, să o asocieze mai mult miracolului decât naturalului și comportamentele să fie în consecință.

Un aspect important al abordării noastre s-a referit la „bucătăria” nașterii, iar sursele de care ne-am folosit în acest demers ne-au condus spre elaborarea unei *ierarhii* a societății românești în funcție de importanța acordată moașelor sau obstetricienilor. Am identificat trei nivele: societatea burgheză, avută, care pregătea nașterea din timp și angaja obstetricieni și moașe; aceste categorii de populație puteau dispune de asemenea și de un instrumentar medical specific. La nivelul de mijloc se regăsește pătura cultă a satului românesc, evidențiată în capitolul de față prin persoana învățătorului, care este conștientă de importanța actului în sine, are cunoștințe medicale, apelează la moașă din timp, dar pentru care obstreticianul nu joacă niciun rol iar rugăciunile sunt mai puternice decât anestezicele. În fine, ultima categorie este reprezentată de țăranii simpli, ipostaziați în nuanțe dintre cele

⁵⁰ Vasile Grigore Borgovanu, *Ionel*, Cartea a doua, și urm., p. 7.

⁵¹ Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 303.

⁵² Vezi Aurel Millea, *Monografia orașului Sângeorz-Băi*, f. 8.

⁵³ Victor Lazăr, *op. cit.*, p. 11.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁵⁵ Vasile Gr. Borgovanu, *Ionel*, Cartea a doua, și urm., p. 7.

mai închise, pentru care nașterea, deși reprezintă un eveniment important și așteptat, mai ales când se produce prima oară, nu beneficiază de pregătiri speciale sau întreruperi ale ciclului obișnuit de viață. Moașa este adesea femeia cea mai în vârstă și mai pricepută din familie, dacă nu se întâmplă ca femeia să nască pe câmp sau pe drum, în circumstanțe dintre cele mai neobișnuite și neagreate de literatura medicală.

Între sfaturile oferite de cărțile pentru popor sau literatura medicală de specialitate și practica surprinsă în satele românești există desigur o discrepanță, însă aceasta nu este chiar atât de mare precum am putea crede citind rapoartele medicale spre exemplu. Comunitatea, deși în mare parte neșcolită, preia de la notabilitățile satului – preot, învățător, notar – gesturi și atitudini. Nașterea a rămas un act prin excelență feminin, însă figura bărbatului nu lipsește, mai ales din sursele pe care le-am așezat la temelia acestui studiu. Ba cu atât mai mult, nici una dintre sursele citate aici nu aparține vreunei femei; am citat fragmente de memorialistică aparținând bărbaților, soți și tați care au asistat la nașterea copiilor lor. Din nefericire pentru istoric, o istorie a maternității, a asumării maternității românești va fi greu, poate chiar imposibil de scris din perspectiva celei care dă naștere: femeile românce nu au lăsat impresii scrise depre condiția lor. Cu excepția notelor de teren aparținând unor perioade mult mai târzii (vezi *Școala* lui Dimitrie Gusti), istoria este văduvită de mărturia celor direct implicate în aceste acte.

THE „KITCHEN OF BIRTH” IN THE ROMANIAN SOCIETY IN TRANSYLVANIA DURING THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Abstract

The present article analysis one of the most important moments in one's life: the birth. The first part of the article deals with the pregnancy with all its related rules and taboos. The second part is focused on the physiological act of birth and its medical and cultural implications.

Even if the scientific knowledge about conception and pregnancy was common knowledge, the Romanian society still considered life as a gift from God, more as a miracle rather than natural phenomenon. The sources used for re-constructing the „kitchen of birth” reveal the existence of a hierarchy in the Romanian society, based on the importance of midwives and obstetricians.